

**Profielkeuze 3 havo
Het Schoter
2020-2021**

Inhoud

Ter inleiding	3
Algemeen	4
Profielen	4
Wijzigingen	5
TTO	5
Het examen	5
Doorstroming naar het vwo	6
Doorstroming naar het vervolgonderwijs	6
De keuzes binnen het Schoter	8
Uitgangspunten	8
Tips profielkeuze	8
Lijst van afkortingen	9
Tabellen	10
Profielkeuzeformulier havo	11
Introductie vakken.....	12

Ter inleiding

Beste leerlingen, beste ouders,

Dit jaar kiezen alle leerlingen in de derde klas een profiel. Met dit boekje bieden wij aanvullende informatie over de keuzemogelijkheden die jullie hierbij hebben en de consequenties die bepaalde keuzes hebben op bijvoorbeeld een toekomstige studie of beroep.

Kiezen op Het Schoter is een samenspel tussen de leerling, ouders, de mentor en, indien gewenst, de vakdocent en/ of de decaan. Leerlingen worden gestimuleerd om tot een bewuste en persoonlijk passende keuze te komen. Dit keuzeproces wordt ondersteund door het vak Loopbaanoriëntatie en – Begeleiding (LOB).

Veel succes bij het maken van deze keuze!

Anouk Filius
decaan tto, atheneum, havo, mavo
a.filius@schoter.nl
Kamer 320

Algemeen

Profielen

In 3 havo kiezen leerlingen een profiel. De profielen bestaan uit een gemeenschappelijk deel, een profieldeel, een keuze examenvak en – indien gewenst - een examenvak in het vrije deel.

Gemeenschappelijk deel

Het gemeenschappelijk deel bestaat uit een pakket van algemeen vormende vakken. Voor de havo bestaat het gemeenschappelijke deel uit de vakken Nederlands, Engels, Culturele en Kunstzinnige Vorming, Lichamelijke Opvoeding en Maatschappijleer. Het cijfer van Maatschappijleer wordt met het cijfer voor het profielwerkstuk (dat wordt gemaakt in het laatste studiejaar) en het cijfer voor Culturele en Kunstzinnige Vorming of Art & Culture (TTO) gecombineerd tot één cijfer. De inhoud van de verschillende vakken wordt later in dit boekje beschreven.

Profieldeel

Daarnaast kiest iedere leerling een profiel. Een profiel bestaat uit een combinatie aan vakken die de leerling opleidt voor een bepaalde sector binnen het hoger onderwijs en de maatschappij. Er zijn vier profielen: Cultuur & Maatschappij (C&M), Economie & Maatschappij (E&M), Natuur & Gezondheid (N&G) en Natuur & Techniek (N&T). Ieder profiel kent twee of drie verplichte vakken. Daarbovenop kiezen leerlingen vaak nog één profielkeuzevak om hun profieldeel aan te vullen tot in totaal vier profielvakken.

Keuze examenvak

Iedere leerling dient daarnaast examen te doen in een keuze examenvak. De school bepaalt de keuzemogelijkheden per profiel.

Vrije deel

De benaming vrij deel is enigszins misleidend. Het vrije deel wordt eigenlijk voornamelijk door de school ingevuld. Zo heeft Het Schoter ervoor gekozen alle leerlingen binnen het vrije deel mentorlessen te laten volgen. Ook de werkweek in de voorexamenklas maakt deel uit van het vrije deel, evenals het onderdeel Loopbaanoriëntatie en – begeleiding (LOB).

Binnen het vrije deel kunnen leerlingen zelf nog een extra examenvak kiezen. Daar zijn wel een aantal voorwaarden aan verbonden. De richtlijnen voor het extra examenvak zijn als volgt:

- Als extra vak mag uitsluitend gekozen worden voor vakken die binnen het profiel worden aangeboden.
- Een extra vak wordt niet automatisch toegekend.
- Aan het begin van het schooljaar wordt gekeken of het extra vak binnen het rooster past. De leerling wordt hierover door de roostermaker geïnformeerd. Mocht het lukken om het vak in te roosteren, dan zullen vervolgens de benodigde boeken worden besteld.
- Uitzondering hierop vormen de vakken Duits of Frans (of evt. vervangend vak bij dyslexie). Deze vakken mogen ook bij N&G en N&T worden gekozen en worden in geval van een doorstroomwens naar het vwo wel automatisch toegekend.
- Voor C&M en E&M geldt dat Frans of Duits en wiskunde bij een gewenste doorstroom verplicht in het profiel zitten. Mocht een extra vak (wat de aansluiting mogelijk maakt met het vwo) niet worden toegekend, dan is het mogelijk om in 5 vwo filosofie als keuze-examenvak te kiezen. Hierdoor is er gegarandeerd een passend profiel mogelijk. Er is hiervoor een aansluitprogramma beschikbaar.
- Het extra vak telt ook mee in de bevorderingsrichtlijn.

- Indien de overgang in gevaar komt, dan mag “de duim” worden gelegd op dit extra vak of eventueel een ander vak om te bekijken of er dan wel bevordering mogelijk is. Er dient dan nog wel een volledig vakkenpakket over te blijven. De leerling mag het extra vak nog wel behouden in het volgende leerjaar als het cijfer minstens een 5.0 is en er geen duim op is gelegd.
- Het vak wordt in principe gedurende het hele jaar 4 havo gevolgd. De leerling en ouders tekenen hiervoor aan einde van klas 3 na het keuzetraject.
- Tevens moet er goedkeuring zijn verleend bij de eindvergadering in klas 3 om dit extra vak te mogen volgen.
- De leerling heeft de gelegenheid om dit vak na 4 havo te laten vallen. (Als een leerling of ouder niets laat weten na 4 havo dan geldt het extra vak opnieuw in 5 havo).
- In klas 5 havo kan het extra vak alleen met goedkeuring van de teamleider komen te vervallen.

Wijzigingen

Mocht je na het maken van je profielkeuze op 15 februari 2021 een gekozen vak willen wijzigen (een mutatie willen doorvoeren) dan hanteren wij de volgende regels:

- Wijzigingen kunnen tot uiterlijk 1 maart 2021 zelf in het systeem worden aangepast;
- Wijzigingen tussen 2 maart en 7 juli 2021 kunnen via een mutatieformulier bij de coördinator worden aangevraagd. Wijzigingen tot 7 juli zijn gegarandeerd;
- Leerlingen kunnen na de eindvergadering verplicht worden om een vak te wijzigen als het hun overgang in de weg staat;
- Wijzigingen tussen 8 juli en 1 december 2021 kunnen eveneens via een mutatieformulier bij de coördinator worden aangevraagd. Wijzigingen zijn dan niet meer gegarandeerd.

TTO

Leerlingen die het tweetalig havo onderwijs volgen, zullen aan het eind van de derde klas het Junior College afsluiten met het Cambridge Checkpoint Exam. Dit examen wordt op school afgenomen en nagekeken door Cambridge International Examinations, onderdeel van Cambridge University in Engeland. Het niveau van dit examen is gelijk aan niveau B1 van het Europees Referentiekader.

Als je eenmaal een Junior Certificate TTO hebt, kun je in de bovenbouw kiezen voor het TTO programma. Dit houdt in dat je het vak Engels op een hoger niveau volgt en dat je de vakken CKV (Art & Culture), maatschappijleer (Social Science) en Lichamelijke opvoeding (Physical Education) in het Engels aangeboden krijgt. Daarnaast volg je het vak Global Perspectives en neem je deel aan een internationale uitwisseling.

Bij het vak Engels worden leerlingen in klas 4 & 5 voorbereid op een regulier examen Engels en op een Cambridge International Certificate Language and Literature AS-level. Het AS examen richt zich enerzijds op taal in context waar verschillende type teksten bestudeerd en geschreven zullen worden. Anderzijds richt het zich op literatuur waarvoor twee werken uitgebreid bestudeerd worden. Deelname aan het examen is vrijwillig.

In de vierde klas worden leerlingen daarnaast voorbereid op het behalen van een taalcertificaat (First Certificate in English of Certificate in Advanced English). Deelname is vrijwillig.

Het examen

Een havoleerling doet in principe in zeven vakken examen. Dat worden er acht als een leerling in het vrije deel een extra examenvak kiest. Het examen binnen de bovenbouw bestaat uit een tweetal onderdelen, het **schoolexamen (SE)** en het **centraal eindexamen (CE)**. Het SE en het CE zijn twee gelijkwaardige onderdelen en tellen beide voor vijftig procent mee voor het examencijfer. Sommige

vakken bestaan alleen uit een schoolexamen dat dan volledig het eindcijfer bepaalt. Voorbeelden daarvan zijn maatschappijleer en culturele en kunstzinnige vorming. Iedere school geeft zelf haar SE vorm binnen de, door de overheid opgestelde voorschriften. Het SE bestaat uit schriftelijke, praktische en mondelinge toetsen die de kennis van de leerlingen toetst.

De vaardigheden worden getoetst in de vorm van **praktische opdrachten (PO)**.

Een bijzondere vorm van een PO is het **profielwerkstuk (PWS)**. Dat is voor alle leerlingen verplicht. Het PWS is geen onderdeel van een bepaald vak, maar is een vakoverstijgende onderzoeksopdracht. Het heeft betrekking op ten minste twee vakken waarvan minstens één vak een profielvak moet zijn. Leerlingen kiezen hun eigen onderwerp. Het PWS start aan het begin van de examenklas. In principe werkt een leerling bij de uitvoering met een andere leerling samen. Iedere leerling besteedt tachtig klokuren aan dit onderdeel.

Leerlingen die niet aan de eisen van het schoolexamen voldoen, mogen niet deelnemen aan het centraal schriftelijk examen dat - zoals de naam al aangeeft - uitsluitend uit schriftelijke toetsen bestaat. De eisen van het SE worden jaarlijks vastgelegd in het Programma van Toetsing en Afsluiting. Dit zogenaamde PTA wordt ieder jaar op uiterlijk 1 oktober aan de leerlingen uitgedeeld.

Doorstroming naar het vwo

Op het vwo geldt dat alle leerlingen wiskunde volgen en dat Duits of Frans een verplicht (extra) onderdeel is in het gemeenschappelijk deel. Op Het Schoter is het mogelijk om door te stromen naar het vwo. Daarvoor zijn een aantal voorwaarden en aanbevelingen van toepassing.

Voorwaarden van de doorstroom naar het vwo:

- Leerlingen hebben havo-examen gedaan in een extra vak.
- leerlingen volgen verplicht het doorstroomprogramma als de school dat aanbiedt.

Aanbevelingen voor de doorstroom naar het vwo:

- leerlingen hebben havo-examen gedaan in wiskunde en twee moderne vreemde talen (naast Engels, ook Duits of Frans); er geldt een uitzondering voor dyslecten en leerlingen met een andere moedertaal dan Nederlands of Fries. Bij de profielen Natuur en Gezondheid of Natuur en Techniek kiezen zij i.p.v. de verplichte tweede moderne vreemde taal een vervangend vak dat binnen hetzelfde profiel wordt aangeboden.
- Interne leerlingen hebben, bij voorkeur, het PWS op vwo-niveau afgerond of waarden het havo-PWS op naar een vwo-PWS d.m.v. een verdiepend onderzoek in 5vwo.

Doorstroming naar het vervolgonderwijs

Het hoger onderwijs bestaat uit het hoger beroepsonderwijs (hbo) en het wetenschappelijk onderwijs (wo). Elk profiel op de havo leidt op tot een bepaalde sector in het hbo. Het vak LOB (loopbaanoriëntatie- en begeleiding) ondersteunt leerlingen bij deze keuze.

Opleidingen in het hoger onderwijs mogen eisen stellen aan de vakken waarmee studenten instromen. In dit verband gelden de termen **doorstroomrechten** en **doorstroomrelevante vakken**. Daarmee wordt aangegeven met welke extra vakken leerlingen toelaatbaar zijn tot het hoger onderwijs. Zo kunnen leerlingen met het profiel N&G een groot aantal opleidingen in de sector economie gaan volgen als zij examen hebben gedaan in het vak economie of bedrijfseconomie. Economie en bedrijfseconomie zijn dus doorstroomrelevante vakken. Ten aanzien van de doorstroomrechten geldt verder dat opleidingen minimaal één profiel zonder verdere eisen moeten toelaten. Wel kunnen opleidingen eisen dat een leerling in dat profiel een bepaald profielkeuzevak gekozen heeft.

Overzicht doorstroomrelevante vakken hbo

In het volgende overzicht is een aantal veel gekozen studies op hbo-niveau weergegeven met hierbij de doorstroomrelevante vakken of profielen.

Bouwkunde	EM, NG, NT
Media en communicatie	Ec
Hoger Hotelonderwijs	Ec + Fa/Du
Bedrijfskunde	Ec + wA/wB
Bedrijfseconomie	Ec/Be + wA/wB
International Business	Ec/Be + wA/wB
Commerciële economie	Ec/Be
Industrieel product ontwerpen	WA/wB
Toegepaste psychologie	WA/wB
European studies	Fa/Du
Fysiotherapie	Geen aanvullende eisen (bi wel een pré)
Leraar basisonderwijs (pabo)	Geen aanvullende eisen (evt. test gs, ak, bi/na)
Sociaal pedagogische hulpverlening	Geen aanvullende eisen
Journalistiek	Geen aanvullende eisen
HBO-rechten	Geen aanvullende eisen
ICT	Geen aanvullende eisen
Journalistiek	Geen aanvullende eisen

Domein	NT	NG	EM	CM
Aarde en Milieu	+	+	Soms AE*	Soms AE
Economie en Bedrijf	Soms AE	Soms AE	Soms AE	Soms AE
Exact en Informatica	+	Soms AE	Soms AE	Soms AE
Gedrag en Maatschappij	+	+	+	+
Gezondheid	+	+	+	Soms AE
Kunst en Cultuur	+	+	+	+
Onderwijs en Opvoeding	+	+	+	+
Recht en Bestuur	Soms AE	Soms AE	+	Soms AE
Taal en Communicatie	Soms AE	Soms AE	Soms AE	Soms AE
Techniek	+	Soms AE	Soms AE	-

*Soms AE = soms aanvullende vakeisen als economie, wiskunde of natuurkunde. Mocht later blijken dat je dit vak nodig had, maar niet hebt gevolgd, dan kun je apart deelcertificaten halen. Voor meer informatie daarover kun je terecht bij de decaan.

De keuzes binnen Het Schoter

Uitgangspunten

In de wet is geregeld:

- welke vakken in het gemeenschappelijk deel en de verschillende profielen zitten;
- welke studielast elk vak heeft;
- aan welke minimumeisen de keuzes van de leerling moet voldoen.

De wet laat het aan de scholen over te regelen:

- welke profielkeuzevakken een school aanbiedt binnen wettelijk vastgestelde kaders;
- welke vakken de leerling als keuze examenvak kan kiezen;
- wat de samenstelling van het vrije deel is;
- welke voorwaarden er gesteld worden aan de combinatie van bepaalde vakken;
- op welke manier aan het 'vaardighedenonderwijs' invulling gegeven wordt.

Het Schoter wil aan een goede keuze voor een vervolgopleiding meewerken:

- door een goed informatie- en begeleidingssysteem te bieden;
- door leerlingen zowel een voorlopige als een definitieve profielkeuze te laten maken;
- door ouders of begeleiders te betrekken in de keuze voor het profiel;
- door aandacht te besteden aan LOB en persoonsvorming, zodat leerlingen gestimuleerd worden erachter te komen wie zij zijn, wat zij kunnen en willen om zo te ontdekken wat er bij hen past.

Het Schoter volgt voor de profielkeuze het volgende tijdpad:

Oktober tot mei	KeuzeWeb (online programma voor LOB)
Januari en februari	Stage Profielkeuzevoorlichting mentorles Profielkeuzeworkshop Hogeschool InHolland Adviezen vakdocenten Ouderavond profielkeuze: <ul style="list-style-type: none"> - Informatie profielkeuze - Voorlopige profielkeuze - Beroepenpresentaties leerlingen
Maart	Mentorgesprekken Tekenen en inleveren definitieve profielkeuze Ontvangst profielkeuzeformulier voor evt. afstroom (o.b.v. rapport 2)
April	Inleveren profielkeuzeformulier voor evt. afstroom

Tips profielkeuze

1. Welke vakken vind je interessant?
2. In welke vakken ben je het best? Welke heb je liever niet in je profiel?
3. Weet je al wat je later wilt doen? Zoek uit welke vakken je daarvoor nodig hebt.
4. Wil je naar het vwo? Zoek uit welke vakken je daarvoor nodig hebt.
5. Welke keuze geeft jou de grootste kans op een diploma? Liever een haalbare en passende keuze, dan zoveel mogelijk open laten. Je kunt altijd deelcertificaten halen als dat nodig is, maar hoe beter de match, hoe groter de kans dat je succesvol bent in wat je doet en hoe groter de kans dat je een keuze maakt waar je gelukkig van wordt.

Lijst van afkortingen

ak	aardrijkskunde
beco	bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid
bi	biologie
bsm	bewegen, sport en maatschappij
ckv	culturele en kunstzinnige vorming
Du	Duits
ec	economie
En	Engels
Fa	Frans
gs	geschiedenis
kudr	kunst (algemeen en drama)
kubv	kunst (algemeen en beeldende vormgeving)
lo	lichamelijke opvoeding
lob	loopbaanoriëntatie en -begeleiding
ma	maatschappijleer
na	natuurkunde
Ne	Nederlands
sk	scheikunde
wa	wiskunde a
wb	wiskunde b
pws	profielwerkstuk

Tabellen

Studielastverdeling 4 en 5 havo											
C&M			E&M			N&G			N&T		
Gem deel	4H	5H		4H	5H		4H	5H		4H	5H
Ne	3	3	Ne	3	3	Ne	3	3	Ne	3	3
En	3	3	En	3	3	En	3	3	En	3	3
Ma	2	0	Ma	2	0	Ma	2	0	Ma	2	0
Ckv	1	0	Ckv	1	0	Ckv	1	0	Ckv	1	0
LO	2	0,5	LO	2	0,5	LO	2	0,5	LO	2	0,5
GPR/PWS	2/0	1	GPR/PWS	2/0	1	GPR/PWS	2/0	1	GPR/PWS	2/0	1
ML	1	1	ML	1	1	ML	1	1	ML	1	1
Profielvakken											
C&M			E&M			N&G			N&T		
Gs	2	2	WA/WB	3/3,5	3	WA/WB	3/3,5	3	WB	3,5	3
Du/Fa	3	3	Ec	2	3	Bi	2	3	Na	3	3
Ak	2	2	Gs	2	2	Sk	2	2	Sk	2	2
Profielkeuzevakken											
Fa	3	3	Fa	3	3	Na	3	3	Bi	2	3
Du	3	3	Du	3	3	Ak	2	2			
Kudr	1	2	Ak	2	2						
Kubv	1	2	Beco	2	3						
Keuzevak											
Fa	3	3	Fa	3	3	Kudr	1	2	Kudr	1	2
Du	3	3	Du	3	3	Ec	2	3	Ec	2	3
Kudr	1	2	Kudr	1	2	Ak	2	2	Ak	2	2
Kubv	1	2	Kubv	1	2	Kubv	1	2	Kubv	1	2
WiA	2	3	Ak	2	2	Na	3	3	Bsm	3	2
Bsm	3	2	Bsm	3	2	Bsm	3	2	Beco	2	3
			Beco	2	3	Beco					
TTO	1	1	TTO	1	1	TTO	1	1	TTO	1	1

Keuzeformulier havo

Naam:

Handtekening leerling:

Handtekening ouder:

Gemeenschappelijk deel			
☒ Nederlands	☒ Engels	☒ maatschappijleer	☒ ckv
☒ lich. opvoeding			

X = verplicht, = keuze

Profiel			
☐ C&M	☐ E&M	☐ N&G	☐ N&T
☒ geschiedenis	☒ geschiedenis	☒ biologie	☒ biologie
☒ aardrijkskunde	☒ economie	☒ scheikunde	☒ scheikunde
☐ Frans	☐ wiskunde A	☐ wiskunde A	☒ natuurkunde
☐ Duits	☐ wiskunde B	☐ wiskunde B	☒ wiskunde B

Kies 1 profielkeuzevak	Kies 1 profielkeuzevak	Kies 1 profielkeuzevak	Niet van toepassing
☐ Frans	☐ Frans	☐ natuurkunde	
☐ Duits	☐ Duits	☐ aardrijkskunde	
☐ Kunst (alg + drama)	☐ aardrijkskunde		
☐ Kunst (alg + bv)	☐ bedrijfseconomie		

Kies 1 keuze examenvak	Kies 1 keuze examenvak	Kies 1 keuze examenvak	Kies 1 keuze examenvak
☐ Frans	☐ Frans	☐ aardrijkskunde	☐ aardrijkskunde
☐ Duits	☐ Duits	☐ kunst (alg + drama)	☐ kunst (alg + drama)
☐ kunst (alg + drama)	☐ kunst (alg + drama)	☐ kunst (alg + bv)	☐ kunst (alg + bv)
☐ kunst (alg + bv)	☐ kunst (alg + bv)	☐ bsm	☐ bsm
☐ bsm	☐ bsm	☐ economie	☐ economie
☐ wiskunde A	☐ aardrijkskunde	☐ bedrijfseconomie	☐ bedrijfseconomie
	☐ bedrijfseconomie	☐ natuurkunde	

Kies 1 extra vak	Kies 1 extra vak	Kies 1 extra vak	Kies 1 extra vak
☐ geen	☐ geen	☐ geen	☐ geen
		☐ Duits	☐ Duits
		☐ Frans	☐ Frans
☐ Het keuze examenvak:	☐ Het keuze examenvak:	☐ Het keuze examenvak:	☐ Het keuze examenvak: .....

Ik wil de doorstroom naar het vwo open houden	
☐ Ja	☐ Nee

Ik kies voor TTO in de bovenbouw (alleen mogelijk indien TTO onderbouw is afgerond)	
☐ Ja	☐ Nee

- Kies een vak maximaal één keer
- Er mag slechts één van de vakken kunst-drama, kunst-beeldende vorming en bsm worden gekozen
- Als extra vak kunnen uitsluitend vakken worden gekozen die binnen het profiel zijn aangeboden
- Als extra vak worden alleen Duits, Frans of een vervangend vak bij dyslexie automatisch toegekend als die nodig zijn voor de doorstroom naar het vwo. Overige extra vakken worden pas in het nieuwe schooljaar ingeroosterd en alleen als dat haalbaar blijkt. De roostermaker zal de leerling hierover informeren
- Wijzigingen kunnen tot uiterlijk 1 december in 4 havo worden aangevraagd, die zijn dan niet gegarandeerd

De vakken

aardrijkskunde

havo

Het vak aardrijkskunde gaat over alles wat je in het dagelijks leven om je heen kunt zien. Dichtbij, in je eigen omgeving, in Nederland en in de rest van de wereld. Het gaat over de aarde zelf, de fysische geografie, zoals processen diep in de aarde, de vorming van gebergten en het klimaat, en het gaat over wat de mens met de aarde doet: de sociale geografie. Denk daarbij aan verschillende cultuurgebieden, ontwikkelingslanden en globalisering. Elke keer dat je het journaal ziet of de krant leest, komt er aardrijkskunde in voor. Een aardbeving in Haïti? Een orkaan in Cuba? Hongersnood in de Sahel? Verhuizing van de productietak van Philips naar India? Toenemende vergrijzing in de perifere gebieden van Nederland? Allemaal aardrijkskunde.

Wil jij in de toekomst de wijde wereld in trekken? Een “gap-year” om te reizen of een stage lopen in China? Vrijwilligerswerk in Nepal of carrière maken in de Verenigde Staten? Met het vak aardrijkskunde verdiep je je in de hele wereld en dat komt altijd van pas.

Een deel van het PTA bestaat uit praktische opdrachten, waarbij je bijvoorbeeld Google Earth moet gebruiken om verschillend plaatsen op aarde aan elkaar te koppelen of een geografisch onderzoek in de eigen omgeving. Ook gaan we af en toe op excursie om het geleerde in de praktijk toe te passen. Voor al je tentamens van aardrijkskunde heb je je eigen Grote Bosatlas nodig.

Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid

havo

Altijd al willen weten hoe je een bedrijf start en welke financiële keuzes jijzelf moet maken? Dan is het vak Bedrijfseconomie, ondernemerschap en financiële zelfredzaamheid iets voor jou!

Waar economie gaat over consumenten, producenten, overheid en het buitenland richt bedrijfseconomie zich op organisaties, hoe een bedrijf te starten en welke financiële keuze jijzelf moet maken. Zo leer je over de verschillende bedrijfsvormen (eenmanszaak, besloten- en naamloos vennootschap) en onderzoeken wij welke keuzes bedrijven moeten maken als het gaat om reclame, prijsbeleid, kosten, investeringen en het aantrekken van kapitaal.

Je leert hierbij om aan de hand van verschillende bronnen de juiste informatie te verwerken waarbij er vaak flink gerekend moet worden. Je kan na 2 jaar verschillende financiële overzichten, zoals balansen en begrotingen, opstellen.

Bij het onderdeel financiële zelfredzaamheid komen de onderwerpen: lenen, sparen, erven, schenken en samenleven aan bod. Bij het onderdeel ondernemerschap probeert jij als startende ondernemer een idee voor een eigen bedrijf te vertalen in een (klein) marktonderzoek, marketingplan (op één A4) en welke bedrijfsvorm past bij je bedrijf. Bovendien doe je in een groepje mee aan de landelijke competitie Bizzkidz waar je in groepen een fictieve onderneming gaat leiden. Wie weet sta je wel in de grote landelijke finale.

Om als leerling geschikt te zijn voor dit boeiende vak moet je een aantal eigenschappen bezitten: je moet goed informatie kunnen verwerken, behoorlijk goed kunnen rekenen en rekenen ook leuk vinden.

De kennis en vaardigheden die je bij dit vak opdoet kun je goed gebruiken voor een (bedrijfs-)economisch opleiding. Je merkt tijdens de opleiding dat je een stapje verder bent dan leerlingen die dit vak niet hebben gevolgd. Bovendien heeft het vak zinvol als je een eigen bedrijf wilt beginnen of een managementfunctie wilt gaan vervullen. Ook als je geen eigen bedrijf wilt beginnen of een managementfunctie wilt gaan vervullen, is dit vak ook iets voor jou! Je doet veel financiële kennis op die voor jou als privépersoon financieel nuttig kan zijn (het kiezen van hypotheekleningen, verzekeren etc.).

bewegen, sport en maatschappij**havo**

Bewegen, sport en maatschappij is een keuzevak op het Schoter. Dat is een goede zaak, omdat bewegen een heel belangrijke plaats in onze maatschappij inneemt. Dat is ten eerste te zien aan de grote belangstelling voor sport en bewegen. Daarnaast speelt bewegen ook een duidelijke rol bij een groot aantal beroepen.

Als eindexamenvak is BSM meer dan alleen maar sporten. Wat komt er dan meer bij kijken? Je zult moeten samenwerken met andere leerlingen aan bewegingsopdrachten. Dit houdt onder andere in dat je zelf een bijdrage levert aan de oefenstof en dat je organiserende taken uitvoert. Ook zijn er theorielessen waarin bijvoorbeeld EHBO gegeven wordt. Ten slotte zijn er schriftelijke toetsen die betrekking hebben op de onderwerpen Bewegen en samenleving of Bewegen en gezondheid. Het vak wordt afgesloten met een schoolexamen.

Het Schoter heeft een convenant gesloten met de Academie voor Lichamelijke Opvoeding in Amsterdam. Het curriculum dat het Schoter aan de BSM leerlingen aanbiedt is van een dergelijk hoog niveau dat de ALO vertrouwen heeft in het vereiste niveau van onze BSM leerlingen. Onder begeleiding van de BSM docenten kunnen de leerlingen direct geplaatst worden op de Academie. Het is duidelijk dat studies aan de ALO aansluiten bij BSM. Maar er zijn meer studies waarbij extra inzicht in bewegen en het regelen daarvan goed van pas komen. Je kunt hierbij denken aan studies als fysiotherapie, mensendieck, sportrevalidatie, bewegingswetenschappen en sport, management en organisatie. Als leerling hoef je geen bewegingswonder te zijn, maar je moet je goed realiseren dat er best wel wat fysieke eisen aan je gesteld worden.

biologie**havo**

Het vak biologie wordt in de bovenbouw volgens het nieuwe examenprogramma. Het nieuwe programma maakt gebruik van de concept-contextmethode, waar Het Schoter als ontwikkelschool al meerdere jaren ervaring mee heeft.

Het voordeel van deze methode is dat het programma zich richt op de centrale begrippen (concepten) in de biologie en de nadruk legt op de samenhang tussen de verschillende onderwerpen. Veel begrippen in de biologie komen steeds terug, maar zijn onherkenbaar verpakt in de lesstof. De concept-contextmethode is er juist op gericht om de belangrijkste begrippen steeds opnieuw toe te passen in een voor leerlingen relevante context, dus steeds vanuit het perspectief van 'Wat kun je ermee in het leven, in je beroep of in de wetenschap?'.
'

Dit betekent dat je heel praktijkgericht aan het werk gaat, met veel toegepaste biologie en dat is boeiender en spannender dan de biologie uit de onderbouw. Naast schriftelijke toetsen en praktische opdrachten, leg je in de bovenbouw elk jaar een biologie portfolio aan. In dit portfolio laat je zien hoe je de blokopdrachten hebt uitgevoerd.

culturele en kunstzinnige vorming**havo**

Het vak culturele en kunstzinnige vorming heeft geen centraal examen, maar kent alleen een school-examen. Het omvat vier onderdelen:

- * culturele activiteiten
- * kennis van kunst en cultuur
- * praktische activiteiten
- * reflectie en kunstdossier.

Het gaat bij ckv niet in de eerste plaats om kennis, maar om het opdoen van culturele ervaringen. Een belangrijk deel van de studielast zul je doorbrengen in kunstinstellingen als een museum, theater

en filmhuis. Deze bezoeken bereid je grondig voor en na afloop maak je er een verslag van dat in je kunstdossier terechtkomt. Het gaat er dus om dat je bewuster en gericht leert luisteren, kijken en lezen, met als uiteindelijk doel dat je meer plezier gaat beleven aan het deelnemen aan culturele activiteiten. Wat je leert aan kennis van kunst en cultuur, staat in dienst van dit doel.

Je begint het jaar met een algemene inleiding op het vak en de kunstdisciplines: beeldende kunst (bijvoorbeeld schilderkunst, maar ook architectuur), theater, dans, film en muziek. En je ziet een coole dansvoorstelling op school.

Daarna ga je in de les aan de hand van een thema verder op de kunstdisciplines in. Daarnaast kies je in overleg met je docent verschillende culturele activiteiten zoals het bezoeken van een tentoonstelling, concert of theatervoorstelling. Je vult hierover altijd een kijk- of luisterwijzer in die je met verslagen en het lesmateriaal in je kunstdossier verzamelt.

Duits	havo
--------------	-------------

Duits is naast Engels de belangrijkste taal in Europa. Zeker voor ons in Nederland is Duits belangrijk, omdat we op veel terreinen met Duitsland te maken hebben. Kennis van het Duits is bij veel beroepen handig of zelfs noodzakelijk, omdat de kans groot is dat je in het Duitstalige buitenland komt te studeren, te werken of met Duitstaligen te maken krijgt (honderd miljoen in Europa !). Enkele voorbeelden van beroepen waarbij Duits van belang is: fysiotherapie, verpleegkunde, toerisme, horeca, economische beroepen, werk met computers of elektronica, de wereld van de mode of toneel. En natuurlijk: leraar Duits!

De basis is gelegd in klas 2 en 3. De nadruk lag en ligt ook in de bovenbouw op de toepassing. In de lessen oefenen we met lezen, spreken, luisteren en schrijven. En je gaat je verder verdiepen in Duitsland, Duitse geschiedenis en cultuur. Omdat wij het erg belangrijk vinden dat je goed leert communiceren in het Duits, betekent dat dat in de klas sowieso Duits wordt gesproken. Je zult je woordenschat behoorlijk vergroten met onder andere examenidoom en je grammaticakennis ga je verdiepen en perfectioneren. Je leert in klas 4 en 5 ook over de Duitse literatuur.

Naast goed kunnen communiceren, is lezen uitermate belangrijk. 50% van je eindexamencijfer wordt namelijk bepaald door het cijfer dat je voor de leestoets in het centrale examen (CE) haalt. We lezen daarom ook regelmatig korte en langere (literaire en actuele) teksten om het tekstbegrip en leesstrategieën te oefenen.

We werken in klas 4 met "Deutsch.com 3", een volledig Duitstalige methode. In klas 5 werk je met de Duitstalige "Ausblick 1" en "HCE havo Duits". Daarnaast gebruiken we regelmatig oefenstof uit oude examens en ander (digitaal) materiaal. De docent maakt er dan opdrachten bij en hij zal ook aan jou vragen om je eigen leerdoelen te bepalen.

In 4 havo krijg je nog RTTI-proefwerken en aan het eind van het jaar ook al schoolexamens (SE). De overige schoolexamens volgen in 5 havo. Je sluit het vak af met het CE. Literatuur, spreken, luisteren en schrijven worden door middel van een schooexamen getoetst, lezen tijdens het centraal schriftelijk examen. Er is wel één SE lezen in het PTA opgenomen.

Vind je het moeilijk om te kiezen tussen Duits en Frans? Misschien vind je Duits makkelijker dan Frans. Maar nog belangrijker is het of je al veel met de taal doet of van plan bent te gaan doen.

Economie is een vak dat over mensen gaat. Economie is bovendien een vak waar iedereen dagelijks mee te maken heeft. Als we zeggen dat economie over mensen gaat, dan bedoelen we te zeggen dat economie vooral over de economische kant van het menselijk handelen gaat. Een econoom houdt zich dus niet bezig met het merkwaardige groepsgedrag van sommige voetballiefhebbers, maar met name met de behoeften die mensen hebben en de manieren waarop ze in die behoeften willen en kunnen voorzien. In jouw geval is bijvoorbeeld je zakgeld en het geld dat je met een bijbaantje verdient, erg belangrijk. De hoogte van die bedragen bepalen of je in veel of weinig behoeften kunt voorzien. De prijzen van goederen en diensten bepalen overigens ook in hoeveel behoeften je kunt voorzien. Hoe welvarend je je eigenlijk voelt. Of hoe gelukkig.....?

En wat dacht je van studeren zèlf? Studeren nu is een soort investeren in de toekomst. Dat is een economisch 'probleem'. En welke plaats je straks op de arbeidsmarkt gaat innemen, is een economisch vraagstuk. Dat je dan deel uitmaakt van de zogenaamde verzorgingsstaat, is een economisch gegeven. Dat die verzorgingsstaat ook betaald moet worden uit premies en belastingen, is een economisch probleem, zeker nu Nederland snel vergrijst en het aantal niet werkenden de pan uit dreigt te rijzen.

Economie gaat niet alleen maar over geld, ofschoon geld wèl vaak ter sprake komt. Niet alleen als inkomen, maar ook als prijzen, belastingen, subsidies, staatsschuld en noem maar op.....! En ook al maakt geld niet gelukkig, het maakt gelukkig wel rijk. En hoe rijk zijn we eigenlijk met z'n allen?

Hoe is die rijkdom verdeeld? Allemaal economie. Steeds gaat het over mensen, ook al zie je die niet altijd heel duidelijk achter alle getalletjes en alle economische kretologie. Steeds ook zijn het zaken die je elke dag tegenkomt. Jij, je vrienden en je ouders, de burens, iedereen...!

Economie is ook een 'doe-vak'. Natuurlijk moet je weten waar je het over hebt, maar je moet die kennis vooral kunnen toepassen. Je moet de economische pagina van een krant kunnen lezen. Je moet de bewegingen van de beurs begrijpen en soms kunnen voorspellen. Je moet loononderhandelingen van commentaar kunnen voorzien. Je moet weten waarom sommige landen rijk zijn en andere arm. Et cetera. Dat kun je allemaal pas goed als je het vak economie volgt. Dan gaat er een economische wereld voor je open, zeker niet de minst belangrijke wereld. Economie wordt afgesloten met een schoolexamen en een centraal schriftelijk examen. De gebruikte methode heet Lesbrieven van LWEO.

Engels is verplicht voor alle leerlingen in de bovenbouw van de havo. Toch is het goed om te weten wat je kunt verwachten.

Het is de bedoeling dat je de vaardigheden waar in de onderbouw de basis voor is gelegd, nòg beter gaat beheersen. Deze vaardigheden zijn: lezen, luisteren, spreken, schrijven. Ze zijn allemaal even belangrijk om goed met Engels uit de voeten te kunnen. In de methode voor de tweede fase komen deze vaardigheden uitgebreid aan bod. Door middel van proefwerken worden je vorderingen getoetst. Deze leveren een rapportcijfer op dat meetelt voor de overgang van 4 naar 5 havo. Ook voor het lezen van Engelse boeken, luistervaardigheid en spreekbeurten, krijg je een cijfer. Voor het schoolexamen worden spreken, luisteren en schrijven getoetst, deels al in de vierde klas.

Leesvaardigheid wordt getoetst in het centraal schriftelijk examen.

Verder krijg je extra opdrachten buiten de methode om, waar je geen cijfer voor krijgt. Denk bijvoorbeeld aan het lezen van artikelen uit Engelse kranten of het bekijken van tv-programma's op de BBC. Deze opdrachten dienen als training voor de vaardigheden.

Of Engels moeilijker is dan in de onderbouw, kun je niet zomaar zeggen. ‘Goed leren’ alleen is niet voldoende om ook een goed cijfer te halen, omdat juist wat je met het geleerde kunt, belangrijker wordt.

Frans

havo

Frans is een moderne vreemde taal, het is een van de grote talen van de Europese Unie. Frans wordt dagelijks door 222 miljoen mensen in Frankrijk, België en Luxemburg gesproken en, buiten de EU, in Zwitserland, Canada, veel (Noord-) Afrikaanse landen maar ook op Sint-Maarten, in Louisiana of op Tahiti.

Als je Frans kiest, zul je dus Frans leren spreken, verstaan, lezen en schrijven. Dat is een goede basis als je een beroep gaat uitoefenen, waarbij Frans handig of nodig is. Je kunt dan denken aan de handel, de horeca, de politiek, het toerisme en aan modevakken. Bovendien is Frans praten gewoon leuk bijvoorbeeld op vakantie: het klinkt mooi en er zijn niet zo heel veel mensen die het goed kunnen, dus ben je best een beetje chic en bijzonder. Je zult ook (verder) kennismaken met Frankrijk, de Fransen en de andere Franstaligen.

In de les oefen je in het praten. Je breidt de standaardgesprekjes die je in de onderbouw geleerd hebt, verder uit. Langzamerhand ga je meer vrij praten. De docent zal je in de les, zo veel mogelijk de kans geven in het Frans te praten, zodat je voortdurend oefent. Natuurlijk gebruiken we daarbij verschillende media bronnen. Leesvaardigheid neemt een grote plaats in. Op je eindexamen in 5havo zal dit de helft van je uiteindelijke cijfer bepalen. We zullen teksten lezen over allerlei onderwerpen en daarbij vele bronnen aanspreken, zoals Franse nieuwssites, en artikelen uit kranten, jongerenbladen etc. En natuurlijk zullen we steeds inspelen op het actuele nieuws dat zich aandient waarbij we over de grenzen heen kijken.

Door bijvoorbeeld een nieuwsfragment van TV5 (een Franse tv-zender) te beluisteren en te bekijken, leren we erover te schrijven en te praten. Luisteren en kijken zal ons vaak uitnodigen dieper op onderwerpen in te gaan.

Ten slotte leer je ook eenvoudige brieven schrijven. Dit leer je al in de onderbouw met de phrases clés, maar in de bovenbouw ga je er allerlei hulpmiddelen bij gebruiken. Zo leer je je mening geven en van alles en nog wat te beschrijven, over jezelf te vertellen etc.

En je weet inmiddels: je moet er wel echt zelf voor willen gaan.
Is Frans leuk? Zeker!

geschiedenis

havo

De eerste drie jaren hebben we langzaam maar zeker de geschiedenis van de oudheid, de middeleeuwen en de moderne tijd aan ons voorbij zien gaan.

Geschiedenis in de tweede fase bouwt de vergaarde kennis uit de onderbouw verder uit. In 4 havo worden de verschillende tijdvakken uit de onderbouw opnieuw bestudeerd om deze kennis in 5 havo aan de hand van een tweetal thema's verder uit te diepen.

Een ander vast thema in 5 havo is staatsinrichting. Dit onderdeel richt zich op de regels en het spel van de politiek. Maar ook de maatschappelijke achtergronden van het politieke denken worden verder belicht: hoe, wanneer en waarom ontstonden de politieke stromingen en wat zijn de verschillen tussen de partijen waarop we kunnen stemmen?

Geschiedenis, zo zullen we zien, is niet alleen een vak van feiten en jaartallen, maar ook een vak dat je aan het denken zet. Over de geschiedenis kun je discussiëren en dat zullen we zeker doen!

Kunst is een examenvak dat bestaat uit de onderdelen Kunst (algemeen) en Beeldende Vormgeving. Op het Schoter kunnen de onderdelen door verschillende docenten gegeven worden.

Kunst (algemeen)

Kunst (algemeen) wordt ook wel kunst & cultuur of algemene kunsttheorie genoemd en gaat over alle kunstdisciplines beeldende kunst (zoals schilderkunst, architectuur en film), muziek, dans en drama. Je leert kunst te begrijpen en te verklaren vanuit de maatschappelijke en culturele context. Ook leer je verbanden te leggen tussen verschillende perioden en onze tijd en met andere culturen door erover te lezen, schrijven, praten en door veel te kijken en te luisteren.

De examenstof bestaat uit drie onderwerpen uit de westerse kunstgeschiedenis. Dit zijn altijd Cultuur van het moderne uit de eerste helft van de twintigste eeuw en Massacultuur vanaf 1950. Daar komt nog een van de volgende onderwerpen bij: Cultuur van de kerk van de elfde tot en met de veertiende eeuw, Hofcultuur van de zestiende en zeventiende eeuw, Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw of Romantiek en Realisme van de negentiende eeuw.

Bij toetsen krijg je vragen naar aanleiding van afbeeldingen van kunstwerken en film-, dans-, theater- en muziekfragmenten. Daarom worden het Centraal Examen en de meeste toetsen op de computer afgenomen.

Beeldende Vormgeving

Bij het vak beeldende vormgeving ben je vooral bezig met het maken van eigen beeldend werk, zowel tweedimensionaal als driedimensionaal. Je verbeeldt je ideeën via schilderen, tekenen, filmen, beeldhouwen, fotografie, en/of computerbeeldbewerking. Niet alleen het eindwerkstuk is daarbij van belang maar ook het oriënteren op het onderwerp, het onderzoeken van mogelijkheden qua materiaal en techniek, presenteren en reflecteren op eigen en andermans werk.

Het jaar is opgedeeld in perioden en voor beeldende vormgeving wordt er elke periode gewerkt aan een praktische opdracht en dat levert elke periode een cijfer op. Ook lever je elke periode een reflectieverslag in waarin je laat zien en beschrijft hoe je beeldende creatieve proces is verlopen.

In de praktijklessen beeldende vormgeving zullen de verschillende onderwerpen deels aansluiten op de theorie die behandeld wordt bij Kunst (algemeen), zoals de geschiedenis en ontwikkeling van de beeldende kunst, de verschillende kunststromingen en de beeldaspecten die bij beeldend werk horen.

Het onderdeel beeldende vormgeving is vooral een praktijkvak en heeft geen centraal examen. Het schoolexamen begint in 4 havo en wordt afgerond in 5 havo.

Kunst is een examenvak dat bestaat uit de onderdelen Kunst (algemeen) en Drama. Op het Schoter kunnen de onderdelen door verschillende docenten gegeven worden.

Kunst (algemeen)

Kunst (algemeen) wordt ook wel kunst & cultuur of algemene kunsttheorie genoemd en gaat over alle kunstdisciplines beeldende kunst (zoals schilderkunst, architectuur en film), muziek, dans en drama. Je leert kunst te begrijpen en te verklaren vanuit de maatschappelijke en culturele context. Ook leer je verbanden te leggen tussen verschillende perioden en onze tijd en met andere culturen door erover te lezen, schrijven, praten en door veel te kijken en te luisteren.

De examenstof bestaat uit drie onderwerpen uit de westerse kunstgeschiedenis. Dit zijn altijd Cultuur van het moderne uit de eerste helft van de twintigste eeuw en Massacultuur vanaf 1950. Daar komt nog een van de volgende onderwerpen bij: Cultuur van de kerk van de elfde tot en met de veertiende eeuw, Hofcultuur van de zestiende en zeventiende eeuw, Burgerlijke cultuur van Nederland in de zeventiende eeuw of Romantiek en Realisme van de negentiende eeuw.

Bij toetsen krijg je vragen naar aanleiding van afbeeldingen van kunstwerken en film-, dans-, theater- en muziekfragmenten. Daarom worden het Centraal Examen en de meeste toetsen op de computer afgenomen.

Drama

Het onderdeel drama zal vooral bestaan uit veel spelen, vormgeven en presenteren, zowel voor de eigen groep als voor publiek van buiten. We werken zowel op basis van improvisatie als met vaste theaterteksten. Daarnaast komen ook het regisseren en produceren van presentaties aan de orde.

Het jaar is opgedeeld in perioden. Voor drama wordt er elke periode gewerkt aan een praktische opdracht en dat levert elke periode een cijfer op.

Ook lever je over elke periode een reflectieverslag in, waarin staat wat je hebt gedaan en wat je hebt geleerd over het vak drama en waarin je beschrijft hoe je je nog verder wilt en kunt ontwikkelen.

In de praktijklessen drama zullen de verschillende onderwerpen deels aansluiten op de theorie die behandeld wordt bij Kunst (algemeen), zoals de geschiedenis van het theater in hoofdlijnen en de daaruit voortkomende speelstijlen en de daarbij behorende belangrijke theatermakers.

Voor het onderdeel beschouwen wordt er driemaal per jaar een bezoek gebracht aan een theatervoorstelling buiten school en één maal op school. Ook deze bezoeken worden beoordeeld.

Het onderdeel drama is vooral een praktijkvak en heeft geen centraal examen. Het schoolexamen begint in 4 havo en wordt afgerond in 5 havo.

lichamelijke opvoeding	havo
-------------------------------	-------------

Net als bij alle andere schoolvakken krijg je bij lichamelijke opvoeding te maken met de tweede fase. Dit betekent dat de lessen lo er iets anders uit gaan zien dan ze tot nu toe zijn geweest.

Het vak lo heeft geen centraal schriftelijk examen, maar wel een schoolexamen dat met voldoende of goed moet worden afgesloten. Deze beoordeling krijg je op grond van je aanwezigheid en inzet in de lessen en het vervullen van tenminste vier opdrachten die verzameld worden in je examendossier.

Er zijn drie soorten opdrachten:

1. instructie-opdracht: jullie gaan elkaar lesgeven in een zelfgekozen onderwerp.
2. observatie-opdracht: bij deze opdracht wordt getoetst of jullie in staat zijn om bewegingen te herkennen en te beoordelen.
3. regel-/organisatieopdracht: hier wordt van je verwacht dat je in staat bent om een toernooi of evenement te organiseren of te begeleiden. Van deze opdracht moet je er twee doen.

Als dit alles is afgesloten, volgt er in het eindexamenjaar nog een zogenaamde sportoriëntatie. Er zijn dan drie blokken van drie lessen waarin je een sport kunt gaan doen die niet altijd op school aan bod is gekomen, of een sport die jij heel leuk vindt. Je mag zelf kiezen aan welke sport je gaat deelnemen en hebt de keuze uit bijvoorbeeld judo, bowlen, schermen, klimmen, fitness, streetdance en boogschieten. Het is wel verplicht om aan alle lessen mee te doen.

Loopbaanoriëntatie en –begeleiding (LOB) is een onderdeel in de tweede fase. De bedoeling hiervan is dat je een goede, gemotiveerde eerste en tweede keuze voor een vervolgonderwijs maakt. Om dit te kunnen doen, zal je je nu in deze materie moeten verdiepen.

Op Het Schoter besteed je 40 uur aan lob verdeeld over de klassen 4 en 5 havo. Een deel van die tijd werk je hieraan tijdens de mentorlessen. Je mentor is namelijk de persoon die je in eerste instantie begeleidt bij je studiekeuze. Je kunt overigens ook altijd de hulp van de decaan inroepen.

Daarnaast neem je deel aan het aansluitingsproject met de Hogeschool InHolland. In 4 havo of in 5 havo ga je een dag proefstuderen. Zo maak je kennis met een aantal opleidingen. Daarnaast komen docenten en studenten van beide hogescholen op bezoek om gastlessen te geven. Verder is een verplicht onderdeel een bezoek aan de opleidingenmarkt in Haarlem. De opleidingenmarkt geeft een overzicht van de vervolgmogelijkheden aan universiteiten en hogescholen. Je schrijft je in voor vier voorlichtingsrondes.

De overige tijd vul je zelf in. Je gaat bijvoorbeeld naar open dagen en meeloopdagen van opleidingen of doet relevante werkervaring op. Ook kun je extra activiteiten als lidmaatschap van de leerlingenraad opvoeren als LOB-activiteit.

De voortgang van je LOB-activiteiten registreer je met behulp van Keuzeweb, een digitale methode. Je bouwt een digitaal dossier op. Aan het einde van 5 havo krijg je dan een Keuzebewijs.

Het onderdeel LOB moet je naar behoren afronden om deel te mogen nemen aan het centraal schriftelijk examen.

Maatschappijleer houdt zich bezig met maatschappelijke vraagstukken. Dat betekent dat het gaat om problemen of situaties waar meer mensen bij betrokken zijn en de overheid (de politiek) zich mee bemoeit. Daarnaast is het zo dat verschillende groepen mensen een rol spelen waardoor verschillende, vaak tegengestelde belangen bestaan. Dit zorgt ervoor dat een maatschappelijk probleem niet makkelijk opgelost kan worden.

Bij maatschappijleer gaat het er niet om dat je zomaar overal een mening over hebt. Even belangrijk is dat je een maatschappelijk probleem kunt analyseren. Dat betekent dat je in staat bent om bijvoorbeeld te onderzoeken welke groeperingen betrokken zijn bij een probleem, welke belangen zij hebben, wat de rol is van de media en welk beleid de overheid ontwikkelt om het probleem op te lossen. Pas als je helemaal begrijpt hoe iets in elkaar zit, kun je een beargumenteerde mening vormen.

Bij maatschappijleer behandelen we verschillende onderwerpen.

De Rechtsstaat: Wat is een rechtsstaat en hoe werkt deze in de praktijk? Wat staat er bijvoorbeeld in de grondwet en welke rechten en plichten hebben burgers en overheid? Mag je bijvoorbeeld zomaar altijd zeggen wat je wilt, ook als dit beledigend is voor een ander? Hoe werkt het strafrecht in Nederland?

Als gastspreker komt bij dit onderwerp een ex-crimineel een gastles geven.

Parlementaire democratie: Hoe werkt democratie in de praktijk? Wat is bijvoorbeeld de taak van de koningin en hoeveel macht heeft de premier? Ook gaat het om de ideeën en standpunten van de verschillende politieke partijen zodat je uiteindelijk zelf in staat bent om een eigen politieke keuze te maken.

In verband met dit onderwerp brengen we een bezoek aan de Tweede Kamer in Den Haag.

De pluriforme samenleving: in Nederland wonen mensen met verschillende achtergronden samen. Vaak wordt gesproken over de 'multiculturele samenleving'. Aan de orde komen bijvoorbeeld het ontstaan van de pluriforme samenleving, de verschillen tussen de culturen, de meningen van politieke partijen over de pluriforme samenleving en de verschillende visies die je hierop kunt hebben.

Verzorgingsstaat: Nederland is een verzorgingsstaat: iedereen toegang heeft tot bijvoorbeeld onderwijs of gezondheidszorg. Als je ziek of werkloos bent, heb je recht op een uitkering. Maar hoe is dit ontstaan? Waarom staat de verzorgingsstaat steeds meer ter discussie? Hoe zit het met armoede in Nederland? Hoe groot is de ongelijkheid in de maatschappij? Wat is je eigen mening hierover.

natuurkunde

havo

De natuurkunde in ons dagelijks leven is de basis voor de leerstof in de vierde en vijfde klas. Zo komen in de natuurkundeonderwerpen en toepassingen ervan aan de orde zoals de elektrische huisinstallatie, lenzen, krachten en hefboomen, technisch ontwerpen, muziek, brandstofverbruik, automatisering, straling, beweging in de sport. Achter deze onderwerpen ligt de wat meer abstracte wereld van formules en wetmatigheden in de natuurkunde. Het vak leunt daarom vanaf het begin vrij zwaar op wiskundige vaardigheden. Dat is nieuw ten opzichte van de onderbouw. Natuurkunde als vak vereist naast een gezonde dosis nieuwsgierigheid ook inzicht in de 'materie'. En waar je het wel eens even moeilijk zult hebben met het tempo of met de leerstof, heb je doorzettingsvermogen nodig.

Je oefent ook met onderzoeksvaardigheden: kleinere practica en presentaties in de vierde en een praktische opdracht in 5 havo. Meestal voer je het onderzoek in tweetallen uit. Trouwens, ook op het gebied van probleemoplossingen (opgaven maken) is samenwerken onvermijdelijk!

Je zult ook regelmatig thuis of in de les de computer gebruiken om de leerstof beter te begrijpen, en om gegevens te meten en te verwerken (het programma Coach).

Wil je meer weten over natuurkundige onderwerpen? Kijk op www.natuurkunde.nl of www.kennislink.nl

Het vak heeft een schoolexamen en wordt afgesloten met een centraal schriftelijk examen. Vervolgopleidingen liggen op het terrein van de techniek, de sport en de medische wereld.

Nederlands

havo

Het vak Nederlands bestaat uit twee onderdelen: taalvaardigheid en letterkunde. Het taalonderwijs besteedt aandacht aan de vier belangrijke aspecten van ons taalgebruik: lezen, luisteren, schrijven en spreken. Bij de eerste twee onderdelen ben je bezig met het analyseren van het taalgebruik van anderen, bij de laatste twee met dat van jezelf.

Wanneer je werkt aan lezen en luisteren, leer je welke verschillende soorten teksten er bestaan, hoe teksten zijn opgebouwd, welk doel een schrijver of spreker met zijn tekst nastreeft en hoe hij probeert in te spelen op het publiek dat hij wil bereiken. Veel aandacht gaat ook uit naar het leren onderscheiden en beoordelen van de argumenten die hij gebruikt.

Bij de onderdelen schrijven en spreken gebruik je zelf actief je taal en ga je de kennis toepassen die je bij lezen en luisteren verworven hebt. Daarbij moet je je bovendien bezighouden met het zoeken naar documentatie, het opzetten van een goede argumentatie en het correct formuleren en spellen.

Omdat het bij taalvaardigheid alleen maar om vaardigheden draait, oefen je veel. Je werkt met behulp van de methode Nieuw Nederlands aan teksten met opdrachten, maakt samenvattingen, voert allerlei schrijfoopdrachten uit, houdt voordrachten en debatten en luistert naar die van je klasgenoten.

Bij het onderdeel letterkunde lees je moderne verhalen, romans en gedichten. De bedoeling is dat je deze teksten ook als literaire en culturele uitingen leert beoordelen. Daarvoor moet je nadenken over de verschillende literatuursoorten die er zijn, en over de literaire technieken die schrijvers gebruiken (literaire begrippen en stijlfiguren). Verder maak je bij letterkunde kennis met de Nederlandse literatuur uit vroegere tijden. Je leert deze bovendien te plaatsen in de tijd waarin die ontstaan is. Voor Nederlands lees je zeven literaire werken en een poëziebundel.

scheikunde

havo

Goed om je heen kijken en het verhaal ontdekken achter wat je ziet: dat is wat je doet in de natuurkunde, de scheikunde en de biologie. Deze vakken worden dan ook wel de natuurwetenschappen genoemd.

In de natuurwetenschappen wil je uitvinden hoe de wereld om je heen, de natuur dus, in elkaar zit. Dat loopt van de grootste sterren en planeten tot de kleinste bacteriën. Je wilt dat niet alleen weten uit nieuwsgierigheid, maar ook omdat je met wat je ontdekt en begrijpt, weer een heleboel nieuws kunt.

Bij scheikunde houden we ons vooral bezig met stoffen en hun eigenschappen. Kijk eens om je heen en probeer te ontdekken welke dingen er niet zouden zijn zonder de scheikunde. Met wat overblijft, zouden we nog in het stenen tijdperk leven.

Om achter de eigenschappen van stoffen te komen doe je veel experimenten; daarna proberen we de ontdekte eigenschappen theoretisch te verklaren en dat wordt in de bovenbouw een flink stuk moeilijker dan je tot nu toe gewend bent.

Onderwerpen die je tegen gaat komen, zijn: atoombouw, zouten, koolstofverbindingen, water, zuren en basen, redoxreacties, voedsel, polymeren en industriële chemie. Hieraan zie je al dat scheikunde heel wat raakvlakken heeft met natuurkunde (atoombouw) en biologie (voedsel en polymeren).

Deze raakvlakken zie je ook terug in de beroepen waar scheikunde voor nodig is: van milieu-inspecteur die onze leefomgeving bewaakt, tot farmacoloog die nieuwe geneesmiddelen ontwikkelt, en materiaalkundige die betrokken is bij het ontwerpen van nieuwe chips voor de micro-elektronica.

Scheikunde wordt afgesloten met een schoolexamen en een centraal schriftelijk examen. Bij het schoolexamen neemt uiteraard het zelf-onderzoek-doen een flinke plaats in.

wiskunde a, wiskunde b

havo

Wiskunde is een veelzijdig vak met voor elke leerling wat wils. Je kunt de wiskunde kiezen die het best bij jouw mogelijkheden en jouw vervolgopleiding past. Overigens hangt de wiskundekeuze wel samen met het profiel dat je kiest.

Wiskunde a is de wiskunde die zich richt op twee gebieden: economische gebeurtenissen en onderzoek doen. Zo kun je bijvoorbeeld een formule opstellen voor de verkoop van schoenen bij een bepaalde prijs en kun je bepalen wanneer je het meest verdient. Voor onderzoek doen leer je ook omgaan met grote hoeveelheden gegevens (statistiek) en met kansrekening. Je kunt bijvoorbeeld uitrekenen hoe groot de kans is dat je 30 gram te veel inhoud krijgt als je een blik sperziebonen koopt waar 1000 gram bonen in hoort te zitten. Bij wiskunde a mag je vaak je rekenmachine gebruiken. Er is ook een centraal schriftelijk examen.

Wiskunde b is meer gericht op de technische vakken. Je hebt het nodig als je naar een technische hogeschool of universiteit wilt of als je een exact vak wilt gaan studeren. Bij wiskunde B krijg je naast het rekenen met functies, wat je ook zonder rekenmachine kunt doen en waarbij veel algebra komt kijken, ook meetkunde. De wiskunde is sterk gekoppeld aan natuurkunde, voor sommige onderwerpen werken deze vakken ook samen. Zo leer je bijvoorbeeld de snelheid en de afgelegde weg van een voorwerp uitrekenen met wiskundige technieken. Ook veel andere berekeningen bij natuurkunde, zoals krachtenberekeningen, maken gebruik van wiskundige technieken. Daarbij is bijvoorbeeld de goniometrie (sin, cos en tan) ook weer belangrijk. Er is ook een centraal schriftelijk examen.

Wiskunde a en b

In het algemeen kunnen we bij wiskunde a en b het volgende onderscheid maken bij de aanpak van een vraagstuk.

Een leerling met wiskunde b moet bij een vraagstuk met algebra tot een oplossing komen.

Een leerling met wiskunde a zou dit moeten kunnen met tussenvragen: toon aan dat de formule ook te schrijven is als .....

Een voorbeeld om het verschil in het gebruik van algebra bij wiskunde a en b te illustreren: Zoek waarden voor x en y die voldoen aan de volgende eisen:

$$x \cdot y = 10 \text{ en } x + 2y = 9$$

Een leerling met wiskunde b moet hier zijn eigen strategie kunnen bepalen en uitvoeren om tot de oplossing te komen.

Een leerling met wiskunde a moet met de hint 'Kun je hieruit een vergelijking vinden met maar één onbekende?' tot de oplossing kunnen komen.